

Ontmoetingskerk Enschede
ds. Oane Reitsma

tekst: **Openbaring 10**
tweede lezing: Lucas 3, 1-6

Gemeente van onze Heer Jezus Christus,

Al zes weken lezen wij uit het Bijbelboek Openbaring. Evenwel hebben we ervoor gekozen ook iedere week uit het Evangelie van Lucas te lezen. Vandaag komt er een spanningsveld naar voren waarin de teksten uit Openbaring inderdaad heel anders lijken dan die uit de evangeliën. Vooral in de adventstijd. Zij gaan namelijk heel verschillend om met het begrip 'tijd'.

Eigenlijk hebben wij steeds betoogd dat Openbaring niet over een tijd gaat die *komt*, maar ook over een tijd die er, parallel aan die 'van de wereld' *is*. En dat die te maken heeft met welke keuze wij maken: willen we horen bij de wereld, of willen wij ook geheel *in* de wereld, behoren bij de tijden van God? De tijden die de aardse tijden doorbreken en het menselijke doen en laten in een ander perspectief zetten. Of, zoals een collega het kernachtig zei: 'de hemel is hier'?

Toch is advent een tijd van verwachting. Akkoord, die hemel is hier, maar tegelijkertijd is het niet allemaal hemel wat wij om ons heen zien. Wat is nou die tijd, die werkelijkheid van God? In Openbaring lijkt die van een volstrekt andere orde, andere dimensie dan wat wij hier op aarde leven, een boven-aardse, boven-tijdse werkelijkheid, die plosteling van buiten inbreekt in onze tijd, terwijl in het evangelie van Lucas die andere werkelijkheid juist geheel in onze aardse werkelijkheid ingroeit.

Ik neem u mee naar 1941. Naar Polen. We schrijven de eerste jaren van WO II. De vernietigingskampen in Polen zijn nog in aanbouw. Rond deze tijd werden er alleen nog maar vergassingen gedaan in Duitsland zelf. Op 'nog maar' 70.000 gehandicapten was deze methode toegepast. – Laten we op dit moment even zwijgen over het weerzinwekkende mensbeeld dat daarachter schuilgaat. Zeer duistere wolken pakken al samen over Europa.

Wij gaan naar de Poolse plaats Görlitz, waar een kamp was gebouwd voor 15.000 Poolse gevangenen. Inmiddels waren zij naar elders getransporteerd, en werd het kamp, met faciliteiten voor 15.000 gevangenen bewoond door circa 30.000 krijgsgevangen gemaakte Belgische en Franse dienstplichtige soldaten – jongemannen, onder de voet gelopen door de Duitsers bij de Slag om Frankrijk.

Eén van hen was een jongeman van 32, net een paar jaar getrouwd, zeer talentvol musicus, afgestudeerd voor orgel en compositie aan het conservatorium in Parijs. Iemand die geheel opging in zijn muziek en in die beschermde wereld van de Parijse klassieke en kerkmuziekwereld in een letterlijk *heel andere* wereld (werkelijkheid) leefde, dan het rauwe bestaan waar hij als dienstplichtige nu in was beland. Een dromer was hij. Maar die muziekwereld was ineens ver weg. Een kerkorgel had hij al maandenlang niet onder zijn vingers gehad. Als bagage had hij enkele zakpartituren van klassieke werken mee kunnen nemen, waar hij zich op depressieve momenten in verdiepte om te vluchten van de werkelijkheid.

In het kamp, dat groeide tot 8000 Belgische en 40000 Franse gevangengenomen soldaten in slechts dertig barakken en dunne tentjes, ontstond er vriendschap met een paar andere vakmusici, een cellist, een klarinettist en een violist. Deze jongeman, Olivier Messiaen was zijn naam, kwam in het kamp in een soort theater-commissie, waar ze één gebouwtje in het kamp konden ombouwen tot theater. Via een vriendelijke Duitse kampbewaker kwam hij aan wat muziekpapier en potloodjes. En zo kwam hij ertoe een nieuwe compositie te schrijven. Wat koos hij, onder deze omstandigheden, als uitgangspunt voor deze compositie? Wat componeer je in zo'n situatie. Heel veel kunstenaars kozen er in en na de Wereldoorlogen voor het lijden

van de mens in al zijn schrillheid en dissonantie uit te drukken. Messiaen koos echter voor Openbaring 10 als inspiratiebron: onze lezing van vandaag; hoop op het inbreken van een volstrekt nieuwe wereld.

“Ik zag een andere machtige engel uit de hemel neerdalen. Een wolk omhulde hem en de regenboog was om zijn hoofd. Zijn gezicht was als de zon en zijn benen waren als zuilen van vuur. Hij zette zijn rechtervoet op de zee en zijn linkervoet op het land.

En de engel die ik op de zee en het land zag staan, hief zijn rechterhand op naar de hemel en zwoer bij Hem die leeft van Eeuwigheid tot eeuwigheid: ‘Er zal geen tijd meer zijn!’ Op het moment dat de zevende engel zijn bazuin zal laten klinken, zal Gods geheim werkelijkheid worden.”

Er was een avondse piano in het kamp. De klarinettist en violist hadden hun instrumenten uit Frankrijk meegebracht en de kampgevangenen verzamelden geld in om een cello te huren – met één gebroken snaar weliswaar.

Op 15 januari 1941 verzamelden zich 400 kampbewoners, de dagelijkse routine achter de rug: 6 uur voedselverdeling van het schaarse rantsoen dat er was, 8-12 u werken aan eigen taken in het kamp, om 12 uur bloemkoolsoep en 1-4 u weer werken. 5 uur een stuk donker brood met een stukje zachte witte kaas. En op deze dag, het regende, verzamelde zich een groep van 400 gevangenen rondom Hut 27. En toen klonk deze muziek...

[muziek: *Quatuor pour la fin du temps*, deel I *Liturgie du crystal*]

Het zou één van de beroemdste scheppingen van de Westerse kunstmuziek in de 20ste eeuw worden. Messiaen zou later uitgroeien tot één van de grootste componisten van die eeuw met een ongekeerde invloed op bijna alle andere componisten na hem. Ik ga even naar het werk zelf. (Straks, na de preek horen we nog een deel, een Vocalise, gezang van die Engel die de mededeling over het einde van de tijddoet). Het stuk is gebaseerd op de tekst die die Engel roept, maar in onze Bijbel anders is vertaald: ‘het is de hoogste tijd!’ De meeste andere vertalingen zeggen, en Messiaen heeft het ook zo opgevat: ‘er zal geen tijd meer zijn!’. In de eerste interpretatie begint de tijd te dringen, in de tweede zal de hele tijdsbeleving en – ervaring zijn opgeheven. Alle grenzen uit Genesis 1 worden opgeheven, immers is er ook geen onderscheid meer tussen water en land – de engel zet zijn ene been op het water, de andere op het land.

Hieraan ten grondslag liggen twee opvattingen van tijd en eeuwigheid, die we bij de kerkvader Augustinus al tegenkomen. 1. Eeuwigheid als eindeloos uitgesponnen tijd, als tijd waar geen einde aan komt. Een variant hierop is de momenten waarop alle tijd is samengebond als één moment. In een droom van een fractie van een seconde, kan het gehele leven aan je voorbijgaan. 2. De andere opvatting is eeuwigheid als ontkenning van de tijd, als volstrekt andere categorie. Als ondenkbare en ongedachte werkelijkheid, die wij ons niet kunnen voorstellen vanuit onze tijdelijke aardse blik gezien. Als er geen tijd meer is is er geen verlangen, geen verwachting, maar ook geen herinnering en gemis; is alles gevat in een eeuwig ‘nu’.

Inderdaad zijn mensen slecht in staat om buiten de categorieën van tijd en ruimte te denken. Alleen hele abstracte denkers als wiskundigen en filosofen kunnen het enigszins, maar altijd willen we het ook weer concreet en tastbaar maken.

Messiaen zocht het ‘einde van de tijd’ uit te drukken in klank. Een volstrekt nieuwe, ongedachte wereld, klank- en kleurwereld in zijn geval, en creëerde die zelf. [AR: uitleggen: de Westerse kunstmuziek sterk bepaald door een combinatie van maatindeling (bijv. 4/4, 3/4, 6/8) en harmonisatie die zorgt voor een afwisseling van spanning en ontspanning. Deze spanning en ontspanning ontwikkelt zich altijd richting ‘einde’; het gaat door spanningen (klankkleur, intensiteit, ritme, harmonisatie, volume, tempo) heen richting slotakkoord, waar een gevoel van bevrediging (saturatie) ontstaat. Messiaen doorbreekt zowel de maatindeling (in latere werken door de *valeurs ajoutées*, ‘toevallig toegevoegde notenwaarden’, zodat de klassieke maatindeling doorbroken wordt) en doorbreekt daarmee letterlijk het gewone muzikale tijdsverloop; als de klassieke toonsoorten, door de hele en halve toonsafstanden binnen het octaaf anders te verdelen, waardoor er geen spanning meer in zit, maar akkoorden ‘omgedraaid’ kunnen worden. Door deze twee middelen ontstaat er niet een doorgaande ervaring van tijd, maar een ervaring van een ‘eeuwig nu’].

Messiaen wil het tijdsverloop in de Westerse muziek letterlijk doorbreken en met ritmes uit de hindoemuziek, met de nabootsing van vogelgezang, met zijn zelf uitgevonden resonantieakkoorden, en met nieuwe (en heel oude griekse) toonsoorten een geheel andere, ongekende en nieuwe (klank)wereld scheppen. Ja: niet voor niks laat hij zich inspireren door al die vreemde samengestelde (lett: gecomponeerde) elementen in het Bijbelboek Openbaring: een volstrekt nieuwe werkelijkheid.

Toch lees ik het boek Openbaring juist in de Adventstijd heel graag samen met het evangelie. Want het is een andere werkelijkheid. En misschien is die wel verbonden met de onze. De evangelisten laten zien hoe.

Zoals de nieuwe muziekwereld van Messiaen voorgoed een nieuw stempel drukte op de klassieke muziek, zich ineens openbaarde, niet als vaag idee, maar als concrete klank, bijvoorbeeld toen, op 15 januari 1941, om 6 uur 's avonds in het kamp Stalag VIIIa bij Görlitz, zo zijn er van die kairotische momenten in de geschiedenis, waarop de wereldorde voorgoed veranderde, ten goede of ten kwade. (Vandaag gaat het over 'ten goede!'). Waar ineens een andere wereld inbreekt.

Lucas vertelt het ons ook. Niet als abstractie, maar op concrete momenten. Zoals hij ons vandaag vertelt dat “¹In het vijftiende jaar van de regering van keizer Tiberius, toen Pontius Pilatus Judea bestuurde, en Herodes tetrarch was over Galilea, zijn broer Filippus over het gebied van Iturea en Trachonitis, en Lysanias over Abilene, ²en toen Annas en Kajafas hogepriester waren, richtte God zich in de woestijn tot Johannes, de zoon van Zacharias.”, [en let op het contrast! het gebeurde wel *tijdens* Herodes, Tiberius en Pontius Pilatus, maar niet *bij* deze machthebbers, het gebeurde dáár in de woestijn bij Johannes] zo horen we over iets meer dan twee weken weer over ‘de tijd dat keizer Augustus een decreet afkondigde dat iedereen zich moest laten inschrijven. Die inschrijving vond plaats toen Quirinius landvoogd was over Syrië.’ Misschien hebben we allemaal in onze levens wel van die aanwijsbare momenten dat de dingen veranderen, dat ineens éven het licht inbreekt. Messiaen creëerde het voor zichzelf en voor vele anderen die van zijn muziek genieten. Maar, wil Lucas ons vertellen, toen: ‘toen Augustus dit en dat deed en Quirinius er was’, toen veranderde de wereldorde niet voor een selecte groep, maar **voor ons allen**, en ten goede: een Kind werd geboren, een Zoon ons gegeven.

In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

**muziek: *Quatuor pour la fin du temps,*
deel II *Vocalise pour l'Ange qui annonce la fin du Temps***

*Deze preek is gepubliceerd op <http://pgenschede.nl/preken>
Gelieve deze preek alleen voor persoonlijk gebruik aan te wenden, en niet zonder overleg met de auteur voor verdere publicatie of verkondigingsdoeleinden te gebruiken.*